

JYX

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Piirainen-Marsh, Arja

Title: Kunnianhimoinen kokoomateos vuorovaikutuslingvistiikasta

Year: 2003

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Kotikielen Seura, 2003

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Piirainen-Marsh, A. (2003). Kunnianhimoinen kokoomateos vuorovaikutuslingvistiikasta. *Virittäjä*, 107(3), 447-454.

KUNNIAHIMOINEN KOKOOMATEOS VUOROVAIKUTUSLINGVISTIIKASTA

Margret Selting ja Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam: John Benjamins 2001. 438 s. ISBN 90-272-2620-2.

Kielentutkijoiden ja sosiologian piirissä kehittyneen keskustelunanalyysin edustajien vuorovaikutuksen tuloksena on viime vuosina syntynyt uusi tutkimussuuntaus, jonka piirissä selvitetään kielen vuorovaikutuksellista luonnetta ja kielen rakenteiden vaikutusta vuorovaikutuksen jäsentymiseen. Puhutaan jopa uudesta interaktiivisen lingvistiikan tai vuorovaikutuslingvistiikan paradigmasta, joka yhdistää keskustelunanalyysin, amerikkalaisen diskurssifunktionaalisen kielitieteen ja antropologisen kielitieteen teoriaa ja metodeja. Suuntauksen lähtökohtia ja tutkimusta on

esitelty kolmessa artikkelikokoelmassa (Ford ja Wagner 1996; Ochs, Schegloff ja Thompson 1996 sekä Couper-Kuhlen ja Selting 1996).

Studies in interactional linguistics -teoksella on kunnianhimoinen tehtävä: siinä hahmotellaan vuorovaikutuslingvistiikan tutkimusohjelma, esitellään alan uusinta empiiristä tutkimusta ja luodaan suuntaa jatkotutkimukselle. Teos on jaettu kahteen osaan sen mukaan, miltä suunnalta artikkelit lähestyvät kielen ja vuorovaikutuksen leikkauskohtia. Ensimmäisen osan artikkeleissa kysytään, miten vuorovaikutus muo-
▷

vaa lingvistisiä rakenteita ja merkityksiä. Kirjan toisessa osassa keskipisteessä on vuorovaikutuksen rakentuminen kielen keinoin. Tavoitteena on selvittää, miten tutkittavan kielen rakenne vaikuttaa vuorovaikutuksen rakentumiseen. Tutkimuksen kohteena on kiehtova joukko kieliä: englannin lisäksi edustettuina ovat suomen, saksan, japanin, hollannin, tanskan, turkin ja korean kielet. Suomalainen lingvistinen keskustelututkimus on ilahduttavan vahvasti esillä: artikkeleista kolme on suomalaisten tutkijoiden (Marja-Liisa Helasvuo, Auli Hakulinen ja Marja-Leena Sorjonen) kirjoittamia.

Teoksen johdanto esittelee vuorovaikutuslingvistiikan lähtökohtia, kysymyksenasetteluja ja tutkimuskohteita. Alan keskeiset taustaoletukset, tutkimuskysymykset ja metodiset ratkaisut kytketään amerikkalaisen diskurssifunktionaalisen lingvistiikan, keskustelunanalyysin ja antropologisen kielitieteen saavutuksiin. Keskeistä on funktionaalinen ja vuorovaikutuksellinen näkemys kielestä sekä metodinen ote, jossa yhdistyvät kielitieteen täsmällinen tekninen käsitteistö, keskustelunanalyysin empiiriset menetelmät ja analyysistrategiat sekä antropologisen kielitieteen keinot analysoida kulttuuritietoa ja verrata puheikäyttäytymistä eri kulttuureissa.

Tekijät esittelevät lyhyesti myös aiempaa tutkimusta. Lingvistisesti suuntautuneen keskustelunanalyysin ja kielitieteen piirissä on jo pitkään kyseenalaistettu perinteisiä lingvistisiä kategorioita ja etsitty uusia näkökulmia vuorovaikutusaineiston analyysin pohjalta. Lingvistinen keskustelututkimus on avartanut kielen rakenteiden kuvausta lähestymällä niitä toiminnan näkökulmasta. Alun perin sosiologiaan kuuluneen keskustelunanalyysin kentässä taas lingvistisesti suuntautunut tutkimus on rikastanut vuorovaikutusrakenteiden kuvausta ja tuonut lisätietoa erityisesti vuorojen

rakentumisesta ja vuorovaihdon mekanismeista. Lisäksi eri kieliin kohdistuva tutkimus on jo antanut viitteitä siitä, miten tylogiset erot kielten välillä vaikuttavat vuorovaikutuksen rakentumiseen. Vertaileva tutkimus onkin yksi tulevaisuuden kiinnostavimmista haasteista.

Kaikkiaan johdanto johdattaa lukijan hyvin artikkelien teemoihin ja osoittaa osuvasti joukon uusia innostavia kysymyksiä, joihin tutkijoiden on syytä pureutua jatkossa. Kirjoittajat eivät kuitenkaan esitä uusia argumentteja vuorovaikutuslingvistisen lähestymistavan puolesta. Kieliopin ja vuorovaikutuksen tutkimuksen suhdetta ja teoreettista antia onkin eritelty ja perusteltu kattavammin Ochs'n, Schegloffin ja Thompsonin (1996) kokoomateoksen johdannossa. Jos tavoitteena on ollut vaikuttaa vuorovaikutuslingvistiikan paradigman kehitykseen, olisi ollut paikallaan käsitellä teoreettisia ja metodisia ratkaisuja laajemmin ja pohtia niitä myös suhteessa muihin kielitieteen nykysuuntiin. Se, että lähestymistapa esitetään vaihtoehtona »chomskylaiselle paradigmalle», tuskin edistää dialogia erilaisia näkemyksiä edustavien tutkijoiden kanssa.

Lukijaa hämmentää myös harmittava virhe teoksen sisällön ja artikkelien esittelyssä. Esittely on jäsennetty kahteen osaan sen mukaan, miltä suunnalta artikkelit lähestyvät kielen ja vuorovaikutuksen suhdetta. Osien alaotsikot ovat kuitenkin identtiset (5.1 Language structure in interaction, s. 9 ja s. 11).

VUOROVAIKUTUS KIELEN RAKENTEISSA

Ensimmäisen osan artikkeleista useimmat lähtevät liikkeelle kielen rakenteista ja tarkastelevat erilaisten sanastollisten ja syntaktisten ilmiöiden vuorovaikutustehtäviä. MARJA-LIISA HELASVUO analysoi diskurssi-

funktionaalisen kielitieteen ja keskustelun-analyysin keinoin lauseiden ja nominilausekkeiden käyttöä eri tehtävissä suomenkielisessä ja englanninkielisessä keskusteluaineistossa (ks. myös Helasvuo 2001). Vaikka kielten vertailu ei ole artikkelin päätavoite, se nostaa esiin kiinnostavia yhtäläisyyksiä lauseiden ja nominilausekkeiden rakentumisessa ja tehtävissä. Helasvuo kyseenalaistaa perinteisen lauseen määritelmän (predikaatti ja sen argumentit). Keskusteluaineistossa lause näyttäytyy emergenttinä, vuorovaikutusprosessissa muotoutuvana ilmiönä. Yksityiskohtainen syntaktinen ja prosodinen analyysi osoittaa, että diskursusin kannalta keskeinen yksikkö on predikaatista ja sen ydinargumenteista (subjekti ja objekti) koostuva lauseen ydin. Helasvuo argumentoi myös joustavamman konstituenttikäsityksen puolesta: intonaation analyysi osoittaa, että molemmissa kielissä subjektin ja predikaatin välillä voi olla kiinteämpi suhde kuin predikaatin ja objektin välillä. Nominilausekkeiden syntaktinen ja prosodinen tarkastelu puolestaan osoittaa, että lausekkeiden kiinteä sisäinen rakenne helpottaa syntaktisten kokonaisuuksien ennustamista ja siten myös vuorovaihdon ennakoimista. Lausekkeilla on myös tärkeitä vuorovaikutustehtäviä: ne ovat keskeinen resurssi esimerkiksi vuoroa rakentavissa lisäyksissä ja luettelorakenteissa sekä toisen puhujan vuoroa täydentävissä lausumissa.

CECILIA FORDIN tutkimuksen kohteena ovat kieltoa ilmaisevat vuorot (amerikan-) englanniksi käydyissä keskusteluissa. Ford lähestyy kohdettaan keskustelunanalyysin näkökulmasta. Hän kytkee tutkimuskohteensa uusimpaan vuoron rakentumista (erityisesti ennakoitavuutta eli projektiota) koskevaan tutkimukseen ja rajaa tutkimansa ilmiön yhteen vuoroa rakentavaan lausumatyyppiin, nimittäin kieltoa täydentäviin lausumiin, jotka jatkavat vuoroa, vaika

ka saman puhujan edeltävä lausuma voisi jo saattaa sen loppuun. Tällaisissa vuoroissa ennakoitavuus perustuu Fordin mukaan pikemmin pragmaattisiin seikkoihin kuin syntaksiin tai prosodisiin piirteisiin. Kieltoa täydentävät lausumat osoittautuvat toistuviksi ja ongelmattomiksi vuoron rakentajiksi, joita esiintyy erilaisissa ympäristöissä eri tehtävissä. Yhteistä niille on, että niitä edeltävä lausuma (kieltoa ilmaiseva osa) hylkää tai kohdistaa uudelleen aiemman vuoron esittämän proposition ja että täydentävä lausuma puolestaan esittää ratkaisun tälle ongelmalle tarjoamalla hylätylle elementille vaihtoehdon, ilmaiseamalla (osittaista) samannielisyyttä tai toimimalla siirtymänä uuteen puheenaiheeseen tai toimintaan. Ympäristössä, jossa puhujien välillä on erimielisyyttä tai muutoin erilainen tapa asettua puhekontekstiin, kieltoa ilmaiseva lausuma näyttäisi siis pragmaattisista syistä vaativan täydentävän ilmauksen. Tätä tukee havainto, että täydennyksen puuttumista kohdellaan ongelmallisena toimintana.

HIROKO TANAKA käsittelee tapauksia, joissa japanin kielen *to*-partikkelia käytetään muuttamaan tai muokkaamaan vuoron alkuperäistä suuntaa. Tutkimusaineisto koostuu puhelinkeskusteluista ja monenkeskisistä kasvokkai keskusteluista. Tanakan tutkimuksessa *to*-elementin käyttö osoittautuu puhujan keinoksi tehdä täyskäännös omassa puheenvuorossaan: kun omaa, edeltävää vuoroa jatkavaksi merkitty vuoro aloitetaan *to*-partikkelilla, sen avulla voidaan muuttaa vuoron ilmaisema toiminta toiseksi ja siten korjata vuoroa interaktion tasolla ilman kieliopillista korjausta. Tanaka havainnollistaa partikkelin merkitystä hausalla vertauksella: puhuja, joka kytkee lausuman aiempaan *to*-elementin avulla, valmistaa kuulijaa suunnanmuutokseen samalla tavalla kuin trapetsitaiteilija, joka tarttuu ilmassa kumppaninsa kä-

siin ennen kuin vie tämän mukanaan liikkeeseen. Havainto avaa mahdollisuuksia myös kielten vertailuun. Esimerkiksi englannissa, jonka sanajärjestys on kiinteämpi ja mahdollistaa vuoron varhaisen ennakoinnin, samantyyppinen jälkikäteen tapahtuva suunnanmuutos lienee Tanakan mukaan vaikeampi tehtävä.

Kahden seuraavan artikkelin aiheena ovat lauseita tai vuoroja yhdistävät konjunktiot. HANNES SCHEUTZ tarkastelee saksan *weil*-alistuskonjunktion käyttöä yhdyslauseiden muodostamisessa. HARRIE MAZELAND ja MIKE HUISKES puolestaan analysoivat hollannin *maar* ('mutta') -sanana käyttöä sekventiaalisena eli vuoroja yhdistävänä konjunktiona. Lähtökohdiltaan ja menetelmiltään artikkelit ovat hyvin erilaiset. Scheutz selvittää lähinnä lingvistisin menetelmin *weil*-konjunktion semanttisia ja pragmaattisia piirteitä. Analyysi kyseenalaistaa aiemmat tutkimukset, joissa *weil*-lauseiden muoto ja funktio on kytketty verbin asemaan lauseessa ja lauseen ilmaisevan kausaalisuhteen luonteeseen. Vuorovaikutuksen tarkastelu osoittaa, että lauseen funktio määräytyy kontekstin mukaan: verbiloppuisia *weil*-lauseita käytetään usein sekvenssien loppuunsaattamisessa, kun taas lauseissa, joissa verbi on toisena elementtinä, *weil* voi esiintyä topiikkia aloittavissa ja edistävissä vuoroissa.

Mazeland ja Huiskes lähestyvät *maar*-konjunktiota keskusteluanalyysin tapaan sekventiaalisena, diskurssia jäsentävänä ilmiönä. He analysoivat sitä puhujan keinona ottaa uudelleen esiin aiempi puheenaihe tai puhetoiminta, joka on keskeytynyt kilpailevaan toimintaan. Tässä tehtävässä *maar* ilmaisee heidän mukaansa kontrastia diskurssin tasolla. Konjunktion käyttöä tarkastellaan kahdessa prototyyppisessä ympäristössä: korjausjaksoja laajentavien sekvenssien jälkeen sekä kilpailevaa puheenaihetta edistävän jakson jälkeen. Kirjoitta-

vat kritisoivat yrityksiä luonnehtia *maar*-konjunktion merkitystä kaikenkattavasti. Heidän mukaansa ratkaisevaa on se, miten konjunktiota käytetään erilaisissa vuorovai- kutusta rakentavissa lausumatyypeissä. Tässä valossa konjunktio näyttäytyy osana toiminnan kielioppia ja sen tarkat merkitykset ovat sidoksissa vuoron tehtäviin tietyissä ympäristöissä.

AULI HAKULINEN erittelee *kyllä*-sanana käyttöä diskurssipartikkelina suomalaisessa keskustelussa. Artikkelin on ilmestynyt suomeksi teoksessa *Lukemisto: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* (toim. Laitinen ym. 2001). Tarkemmin tutkimuksen kohteena ovat vaihtoehtokysymyksiin annettavat myönteiset lausevastaukset. Lausevastauksissa partikkeli näyttää osoittavan puhujan asettumista myönteisen vastauksen kannalle ja vastauksen esittämistä puhujan omana mielipiteenä. Artikkelissa verrataan myös partikkelin käyttöä lausevastauksissa ja muuntotyypisissä puheenvuoroissa. Vertailu osoittaa, että partikkelin myönteisen sävy liittyy sen käyttöympäristöön: sitä käytetään usein vuoroissa, joissa käsitellään ongelmallisia toimintoja, kuten epäilyä tai erimielisyyttä. Hakulinen esittää myös kiintoisan havainnon siitä, miten partikkelin asema lausumassa vaikuttaa sen merkitykseen. Mitä lähemmäksi lausuman alkua partikkeli sijoittuu, sitä selkeämmin se osoittaa samanmielisyyttä tai liittoutumista edeltävän puhujan kanssa.

Kirjan ensimmäisen osan viimeinen artikkeli lähestyy syntaksin ja vuorovaikutuksen yhteyksiä kielen omaksumisen näkökulmasta. JULIETTE CORRIN, CLARE TARPLEE ja BILL WELLS tarkastelevat peräkkäisten lausumien — lapsen ensimmäisten lauseiden — tuottamista englanninkielisen lapsen ja hoitajan vuorovaikutuksessa. Toisin kuin kielen omaksumisen tutkimuksissa yleensä, tutkimuskohteena ei ole kehittyvä syntaksi sellaisenaan, vaan lausumat osana

vuorottelujäsennystä. Kun syntaksi on vasta kehittymässä, vuoron ylläpitäminen on ensimmäinen edellytys sille, että lapsen tuotos tulkitaan irrallisia sanoja tai lausumia laajempaan kokonaisuuteen. Keskustelunanalyysin välinein kirjoittajat osoittavat, että lapsi käyttää vuoron ylläpitämiseen nonverbaaleja keinoja, kuten katsetta, eleitä, laajempaa toimintasekvenssiä ja ennen kaikkea prosodiaa. Vuoron vastaanotosta ilmenee, että äiti kohtelee lapsen tuotosta kompleksisena vuorona. Tuloksissa korostuu prosodian merkitys vuorottelulle ja kehittyvälle syntaksille. Prosodian keinoin lapsi voi ensin tuottaa erillisistä elementeistä koostuvan kokonaisuuden yhtenä puheenvuorona. Myöhemmin, kun leksikaalisten ja syntaktisten aineiden hallinta kehittyy, kompleksien vuoronrakenneyksikköjen tuottamiseen on käytössä enemmän keinoja.

KIELI OSANA TOIMINNAN KIELIOPIA

Teoksen toisessa osassa ovat keskiössä vuorovaikutuksen rakenteet ja toiminnot sekä se, miten nämä rakentuvat kielen varaan. Kaikkiaan seitsemästä artikkelista kolme keskittyy vuoron rakentumiseen ja kaksi pureutuu korjausjäsennykseen. Yhden aiheena ovat vastauspartikkelit, ja yksi käsittelee erästä epäkieliopillisena pidettyä lausumatyyppiä, jolla on erityisiä tehtäviä vuorovaikutuksen rakentumisessa.

MARGRET SELTINGIN artikkeli on jatkoa hänen aiemmille tutkimuksilleen, joissa on selvitetty syntaksin ja prosodian merkitystä vuoron rakenneyksikön tuottamisessa ja tulkinnassa (Selting 1996; 2000). Nyt huomio kohdistuu prototyypisistä rakenneyksiköistä poikkeaviin fragmentaarisiin lausumiin. Keskeinen kysymys on, millä keinoin puhujat tuottavat, tunnistavat ja tulkitsevat vuoroa rakentavia yksiköjä tai

fragmentaarisia elementtejä. Aineistona on saksankielisiä keskusteluja ja menetelmänä lingvististä ja foneettista analyysia hyödyntävä vuorovaikutuksen mikroanalyysi. Fragmentaarisia ilmauksia Selting lähestyy keskustelunanalyysin poikkeavien tapausien analyysistrategian (*deviant case analysis*) avulla: fragmentaaristen aineiden tarkastelun avulla pyritään osoittamaan, millainen merkitys prototyypisillä kokonaisilla rakenneyksiköillä on keskustelun osallistujille. Selting huomauttaa (s. 232), että koska osallistujat itse orientoituvat keskustelutoimintaan ja merkityksiin, vuoron vastaanottaminen ei kerro rakenneyksikön tai sen osien merkityksellisyydestä koko tuotusta. Pyrkimyksenä onkin mikroanalyysin keinoin »dekonstruoida ja rekonstruoida» niitä resursseja, joilla osallistujat osoittavat sekä yksikköjen ja niiden fragmenttien tuottamista että niiden tulkintaa (s. 232, 254). Tulokset tukevat ja tarkentavat aiempia tutkimuksia: prosodisilla (varsinkin sävelkorkeustasolla) ja syntaktisilla vihjeillä näyttää olevan vuoron rakenneyksikön tuottamisessa osin erilaisia tehtäviä. Jos nämä vihjeet antavat vastakkaista informaatiota, syntaksi voi kumota prosodian, mutta prosodisia vihjeitä ei käytetä syntaksia vastaan. Kumpikaan ei kuitenkaan yksin riitä erottamaan fragmentaarisia ilmauksia kokonaisista rakenneyksiköistä, vaan ratkaisevaa on prosodisten ja syntaktisten vihjeiden vuorovaikutus lausuman semanttisten, pragmaattisten ja sekventiaalisten ominaisuuksien kanssa.

JAKOB STEENSIGIN aiheena ovat vuoron rakentumisen keinot tanskan- ja turkinkielisissä keskusteluissa. Vaikka muutamissa muissakin artikkeleissa otetaan kantaa kielten välisiin eroihin (esim. Helasvuo, Tanaka), Steensig on kirjoittajista ainoa, jonka keskeisenä tavoitteena on verrata kahden kielen vuorovaikutuskäytänteitä. Vertailun lähtökohtana on vuoron ennakoitavuus

▷

molemmassa kielissä. Koska kielet ovat kuitenkin tyypiltään erilaiset, ennakoitavuuden täytyy perustua erilaisiin vihjeisiin.

Selvittääkseen, miten vuoron etenemistä ja loppuunsaattamista ennakoidaan, Steensig erittelee pragmaattisia, kieliopillisia (syntaktisia ja morfologisia) sekä prosodisia vuoronrakennuskeinoja kummassakin kielessä. Tanskankielisessä aineistossa vuoron etenemistä voidaan ennakoida jo varhaisessa vaiheessa kieliopillisten ja pragmaattisten vihjeiden perusteella. Tämä havainto kyseenalaistaa aiemmin englanninkielisen aineiston analyysin pohjalta esitetyn oletuksen, että vuoron pragmaattinen loppuunsaattaminen edellyttää myös prosodista loppuunsaattamista. Myös tanskassa prosodiset keinot (erityisesti »aksentti») kuitenkin tukevat muita vuoron loppua ennakoivia vihjeitä. Turkinkielisessä aineistossa prosodiset seikat voivat sen sijaan auttaa ennakoimaan vuoron kieliopillista muotoa ja sen tuottamaa toimintaa jo ennen kuin tämä käy ilmi lausuman muista piirteistä. Turkin kielessä kieliopillinen muoto ja monet pragmaattiset merkinnät käyvät ilmi vasta lausuman lopussa. Vaikka rakenteelliset vihjeet puuttuvat, keskustelukumppanit voivat ennakoida vuoron päättymistä lausuman prosodian ja tilannekontekstiin liittyvän pragmaattisen tiedon perusteella.

Kolmannessa vuoron rakentumista käsittelevässä artikkelissa BARBARA FOX analysoi vuoron ennakoinnin prosodisia vihjeitä englanninkielisissä keskusteluissa. Yhtenä lähtökohtana on Schegloffin (1987; ks. myös Schegloff 1996) esittämä huomio siitä, että sävelkorkeushuippu (*pitch peak*) voi tietyissä tapauksissa ennakoida vuoron päättymistä seuraavan kieliopillisesti loppuunsaatetun yksikön lopussa.

Tutkimuksen kohteena on joukko lausumia, joissa esiintyy kaksi sävelkorkeushuippua. Fox pyrkii selvittämään huippu-

jen osuutta vuoron ennakoitavuuteen foneettisen analyysin avulla. Menettelytapana on verrata vuoron lopussa esiintyvien (ja loppuunsaattamista ennakoivien) huippujen ja aiemmin vuorossa esiintyvien huippujen foneettisia ominaisuuksia. Artikkelitarttuu kysymykseen, jossa lingvistisellä prosodiantutkimuksella on selvästi annettavaa keskustelututkimukselle, ja tuo samalla esiin vaikeuksia, joita erilaisten menetelmien yhteensovittamisesta seuraa. Vaikka Fox kiinnittää paljon huomiota keskeisten käsitteiden määrittelyyn, hypoteesien muotoiluun ja analyysimenetelmien kuvaukseen, artikkelista jää vaikutelma, että kirjoittaja ei itsekään ole aivan varma lähestymistapansa toimivuudesta. Foneettisten erojen kvantitatiivinen tarkastelu ei tuota selkeitä tuloksia: se ei tue eikä kumoa hypoteesia vuoronloppuisen »aksentin» ennakoivasta tehtävästä. Artikkelitarttuu avaavasti näkymiä jatkotutkimukseen. Esimerkiksi foneettisten yksityiskohtien tarkastelun yhdistäminen vuorovaikutuksen mikroanalyysiin voisi tuoda enemmän tietoa niiden yhteyksistä vuoronloppuunsaattamiseen.

MAKOTO HAYASHI tutkii postpositiolla alkavia lausumia (*postposition-initiated utterances*) japaninkielisessä keskustelussa. Lausumatyyppi poikkeaa perinteisen japanin kieliopin mukaisesta normista: postpositiorakenteiden odotuksenmukainen paikka lauseen rakenteessa on jonkin toisen elementin jälkeen. Keskustelunanalyysin näkökulmasta kyse on vuoron aloittamisesta sellaisella rakenteella, joka on merkitty aiempaa vuoroa jatkavaksi. Hayashin tarkoitus on selvittää tämän kieliopillisen käytänteen tehtäviä niissä ympäristöissä, joissa se esiintyy. Lausuman tarkastelu kolmessa eri tehtävässä osoittaa, että sitä käytetään usein muuttamaan käynnissä olevan toiminnan suuntaa. Se voi ensinnäkin olla keino tuottaa ennakoiva vas-

taus kysymykseen tai tarkistuspyyntöön (*pre-emptive answering*): puhuja voi vastata jo ennen kuin kysymys on saatettu loppuun. Toiseksi postpositioalkuisilla lausumilla voi myös täydentää toisen puhujan vastausta. Tässä kontekstissa täydentävä vuoro voi myös hienovaraisesti ohjata vastauksen suuntaa. Kolmanneksi lausuma voi ilmaista kysymyksen, jolla haetaan vastausta aiemmin esitettyyn kysymykseen. Tällä tavoin esitetty jatkokysymys ei hylkää edeltävää vastausta, mutta kohtelee sitä tavalla tai toisella epätäydellisenä ja odottaa, että se muotoillaan uudelleen. Analyysi osoittaa, että postpositioalkuisilla lausumilla on japaninkielisen keskustelun kieliopissa oma erityinen tehtävänsä.

Kaksi seuraavaa artikkelia käsittelee korjauskäytänteitä. KYU-HYUN KIM valaisee keskusteluanalyysin keinoin lauseketason lisäyksiä intersubjektiiivisuuden rakentamisen keinona koreankielisissä korjausjaksoissa. Hän analysoi toisen puhujan aloittamia korjausjaksoja, joihin sisältyy usein elliptisiä lausumia ja näihin tuotettuja lisäyksiä, jotka koostuvat lauseketason yksiköistä. Kimin mukaan korean kielessä tyypilliset elliptiset muodot, joita esiintyy topikaalisten jaksojen alussa, antavat usein aiheen korjausjaksoihin. Koreankieliset puhujat reagoivat toisen puhujan korjausaloitteisiin usein lausekkeista koostuvilla ilmauksilla siten, että lausuma ei tuota varsinaista korjausta, vaan antaa lisävihjeitä, joilla haetaan puhujien yhteistä tietoa. Siten lausuma kutsuu edeltävää puhujaa tuottamaan itse korjauksen. Lausekkeen muutoinen ilmaus ei siten ole vastaus korjausaloitteeseen vaan keino laajentaa alkupeiräistä ongelmallista vuoroa.

SUSANNE UHMANNIN tutkimuskohteena ovat itsekorjausten syntaktiset rajoitteet saksankielisessä keskustelussa. Tarkemmin hän analysoi samassa lauseessa ilmeneviä itsekorjauksia (*same-sentence self-repair*),

jotka eivät muuta lauseen rakennetta. Lauseessa esiintyvissä korjauksissa puhuja tyypillisesti toistaa ongelmakohtaa edeltävän osan lauseesta. Yhdistämällä x-bar-teoriaan pohjautuvaa syntaktista analyysia keskusteluanalyysin välineistöön Uhmann pyrkii osoittamaan, että saksan kielen syntaksi asettaa rajoitteita korjauksissa esiintyvälle toistolle. Hänen mukaansa keskeinen itsekorjausten rakentumista rajoittava tekijä on ongelmakohdan syntaktinen pääsana (*functional head of the repairable*). Artikkelin herättää kysymyksen siitä, miten x-bar-teorian ajattelutapa on yhdistettävissä vuorovaikuslingvistiikan lähtökohtiin ja tavoitteisiin. Ainakin teoriaa tuntematon lukija jää ymmälle siitä, miten valittu näkökulma ottaa huomioon kielen vuorovaikutuksellisen luonteen syntaksin ja vuorovaikutuksen suhteen tarkastelussa.

MARJA-LEENA SORJOSEN aiheena ovat suomen kielen *joo-* ja *niin-*partikkelit sekä toisto vastauksina vaihtoehtokysymyksiin. Kaikki kolme vastaustyyppiä tuottavat vastauksen edeltävään kysymykseen sellaisessa muodossa, että se mukautuu kysymyksen muotoon. Sorjonen erittelee vastaus-tyyppien vaihtelua ja tehtäviä analysoimalla tyyppien suhdetta kysymysten rakentamiseen, kysymysten sisältämiin episteemisiin oletuksiin sekä kysymyksen sekventiaaliin kontekstiin, toisin sanoen sen paikkaan laajemmassa toimintakokonaisuudessa. Hän sijoittaa tutkimuksen kielitypologian kenttään ja osoittaa, että suomen kielen vastausjärjestelmä on yhdistelmä erilaisia käytänteitä. Kysymystyyppin mukainen tarkastelu kertoo, että vastauskäytänteet ovat eriytyneet kysymyksen muodon ja sekventiaalisen aseman mukaan. Analyysi osoittaa vastauspartikkelien käytössä, merkityksessä ja sävyssä hienovaraisia eroja, joita ei tässä ole mahdollista kuvata muuten kuin muutaman pääpiirteen osalta.

Jos kysymys on muotoiltu finiittiverbiin

▷

liitetyn kysymyspartikkelin avulla ja se kohdistuu koko kysymyksen sisältämään proposition, siihen vastataan tyypillisesti toistamalla verbi. Myös *joo*-partikkelia käytetään, mutta hieman eri ympäristössä ja tehtävissä: *joo* esiintyy vastauksissa kysymyksiin, jotka rakentuvat edeltävän puheen varaan ja sisältävät siten oletuksen yhteisestä tiedosta. Partikkelin tehtävä on vahvistaa jo syntyneitä yhteisymmärrystä. Muilla tavoin muotoiltujen kysymysten yhteydessä sekä *niin*-partikkelilla että toistolla on kysymyksen sisältämää oletusta vahvistava tehtävä, toistolla partikkelia vahvemmin. *Joo* eroaa näistä siinä suhteessa, että se kohtelee edeltävän lausuman sisältöä käynnissä olevan toiminnan kannalta toissijaisena ja implikoi tällaisen jakson lopettamista.

Sorjosen artikkeli tiivistää ja tarkentaa hänen aiempien tutkimustensa tuomaa uutta tietoa suomen vastauspartikkeleista (Sorjonen 1996; 1997; 2001). Se myös osoittaa vakuuttavasti, miten vuorovaikutuksen rakenteiden vertailu tuo lisätietoa kielten typpologisista eroista.

Kokonaisuutena teos tarjoaa kiintoisia näkökulmia kielen ja vuorovaikutuksen risteyskohtiin. Artikkelit tarttuvat kunnianhimoisesti niihin haasteisiin, joita johdannossa hahmotellaan, ja tuovat kaivattua uutta tietoa kielten rakenteiden yhteyksistä vuorovaikutuksen jäsentymiseen. Kovin yhtenäistä tai tasapainoista kuvaa vuorovaikutuslingvistiikan keskeisistä kysymyksistä niistä ei kuitenkaan synny. Ennemminkin päällimmäiseksi jää vaikutelma tutkijoiden erilaisista taustakytkennoistä ja tavoista sijoittaa tutkimuksensa monitieteiseen kenttään. Artikkelien jäsentäminen sen mukaan, mistä suunnasta ne lähestyvät tutkimuskohdettaan, ei ole aivan ongelmaton ratkaisu. Kaikki artikkelit eivät asetu selkeästi jompaankumpaan ryhmään. Esimerkiksi Foxin ja Uhmännin artikkeleissa painopiste on

lingvististen seikkojen kuvauksessa, vaikka ne on sijoitettu teoksen jälkimmäiseen osaan, jossa lähtökohtana on vuorovaikutustoiminta.

Myös yksittäisten artikkelien välillä on suuria eroja sen suhteen, millaisiin menetelmiin ratkaisuihin tutkimus perustuu ja miten valintoja on esitetty ja perusteltu lukijalle. Suurin osa artikkeleista yhdistää tavalla tai toisella lingvistisiä käsitteitä ja menetelmiä keskustelunanalyysin keinoihin. Yhdistämisen tavat ja näkökulma saattavat kuitenkin olla hyvinkin erilaisia. Osa kirjoittajista nojaa ensisijaisesti keskustelunanalyysin metodiin ja päättelyyn, kun taas jotkut lähestyvät tutkimuskohdettaan lingvistin silmin ja hyödyntävät keskustelunanalyysin käsitteitä ja menetelmiä valikoiden. Jotkut kirjoittajat tekevät huolellisesti selkoa omista valinnoistaan, mutta joukossa on myös artikkeleita, joissa metodisia ratkaisuja ei käytännössä perustella lainkaan. Erilaisia työvälineitä käytetään kuitenkin eri tavoin. Jo perusratkaisuissa, esimerkiksi litteroinnin merkintätavoissa ja lingvististä analyysia tukevien glossien käytössä, on suuriakin eroja, jotka saattavat vaikeuttaa erikielisten aineistojen analyysin seuraamista ja heikentää mahdollisuuksia tulosten vertailuun. Jäin kaipaamaan metodisten ongelmien ja ratkaisujen tietoista pohdintaa paitsi joissakin artikkeleissa myös teoksen johdannossa.

Kaiken kaikkiaan teos jatkaa kuitenkin ansiokkaasti lingvistisen vuorovaikutuksen tutkimuksen ja keskustelunanalyysin vuoropuhelua ja osoittaa jännittäviä haasteita alan tulevalle tutkimukselle. Arvokasta on, että yksiin kansiin on saatu koottua erikielisten keskusteluaaineistojen analyysiin perustuvia tutkimuksia, jotka avaavat mahdollisuuksia vertailuun. ■

ARJA PIIRAINEN-MARSH
Sähköposti: apiirain@cc.jyu.fi

LÄHTEET

- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – SELTING, MARGRET (toim.) 1996: *Prosody in conversation: Interactional studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FORD, CECILIA – WAGNER, JOHANNES (toim.) 1996: Interaction-based studies of Language. – *Pragmatics* 6 (3).
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: *Syntax in the making: The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Amsterdam: John Benjamins.
- LAITINEN, LEA – NUOLIJÄRVI, PIIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA – VILKUNA, MARIJA (toim.) 2001: *Auli Hakulinen. Lukemisto: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OCHS, ELINOR – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – THOMPSON, SANDRA A. (toim.) 1996: *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL 1987: Analyzing single episodes of interaction: An exercise in conversation analysis. – *Social psychology quarterly* 50 s. 101–114.
- 1996: Turn organization. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar* s. 52–133. Cambridge: Cambridge University Press.
- SELTING, MARGRET 1996: On the interplay of syntax and prosody in the constitution of turn-constructive units and turns in conversation. – *Pragmatics* 6 (3) s. 357–388.
- 2000. The construction of units in conversational talk. – *Language in society* 29 s. 477–517.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1996: On repeats and responses in Finnish conversations. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar* s. 277–327. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1997: *Recipient activities: Particles nii(n) and joo as responses in Finnish conversations*. Julkaisematon väitöskirja. University of California, Los Angeles.
- 2001: *Responding in conversation: A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.

SUOMEN SE JA MUUT DEMONSTRATIIVIT

Ritva Laury *Demonstratives in interaction: The emergence of a definite article in Finnish*. Studies in discourse and grammar. Volume 7. Amsterdam: John Benjamins 1997. 294 s. ISBN 90-272-2617-2.

Ritva Lauryn kirja käsittelee sitä, miten demonstratiivipronomineja käytetään tarkoitteiden esittelyyn ja kuljettamiseen puhutussa suomessa. Kirja pohjautuu hänen Kalifornian Santa Barbaran yliopiston väitöskirjaansa (1995) ja edustaa diskurssi-

funktionaalista ajattelua, jonka keskeisiin vaikuttajiin kuuluvat Wallace Chafe, Sandra Thompson ja John Du Bois. Taustansa mukaisesti Laury tekee tiukan empirististä analyysia luonnollisista kielenkäyttötilanteista kerätyn aineiston pohjalta.

▷